

Сумський державний університет

На правах рукопису

Боронос Вікторія Георгіївна

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІНАНСОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ
ІНВЕСТИЦІЙ В ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Спеціальність 08.08.03. - Економіка навколишнього середовища

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми - 1997

AB 38.462

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор,
Мельник Леонід Григорович.

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор
Положий Володимир Миколайович.

- кандидат економічних наук, доцент
Логвинов Олександр Олександрович.

Провідна організація - Центр дослідження науково -

технічного потенціалу та історії
науки НАН України, м. Київ.

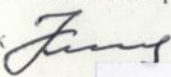
Захист дисертації відбудеться 26 вересня 1997 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 22.01.03 в Сумському
державному університеті за адресою:

244007, м.Суми, вул.Римського - Корсакова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського
державного університету

Автореферат розісланий "22" 08 1997р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,

кандидат економічних наук Кислий В.М.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00737958 (\$)

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність теми дослідження. Інвестиційна взаємодія між економікою та екологією в Україні наблизилася до такої межі, коли її подальший розвиток з допомогою емпіричного перебирання варіантів стає не тільки нерациональним, а й неможливим. Постійне недоінвестування коштів на охорону навколишнього середовища, існуюча технічна та ресурсна політика призводять до підриву природного потенціалу та значного руйнування довкілля. Основа протиріччя полягає в зростаючій потребі у фінансових ресурсах та їх реальній обмеженості, з одного боку, й неефективності методів фінансового регулювання, з іншого. Фінансові надходження в різні бюджети та фонди навколишнього середовища складають 1,5 млрд. гривень, а цільові витрати на цю сферу - лише 10% від цієї суми.

Вплив економіки навколишнього середовища на трансформацію виробничих відносин не обмежується лише перерозподільчими ефектами. Економіка довкілля зачіпає принципи основи господарчого механізму та його функціонування. В сучасних умовах змінюються як особливості формування екологічного напрямку мотивів та стимулів, так і співвідношення різних форм фінансового регулювання їх втілення. Особливої актуальності набуває аналіз адекватності реагування економічних відносин на екологічні зміни. Наприклад, було підраховано, що чиста вигода від засобів боротьби з забрудненням повітря і води в США дорівнює близько 26 млрд. доларів за рік.

Хід економічного розвитку породжує необхідність гармонізації фінансової бази охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів з активізацією розвитку фінансових процесів в Україні. Динамізм розвитку фінансової системи призводить до змін у її традиційних ланцюгах: державному й місцевих бюджетах. Змінюється механізм розподілу фінансових ресурсів і в самій фінансовій системі. Процеси інтернаціоналізації фінансів стимулюють необхідність уніфікації національних методів фінансового регулювання охорони навколишнього середовища, породжують питання про їх поєднання з наднаціональними методами. В різних країнах на початку 90-х років використовувалося більш ніж 150 різноманітних методів впливу, з них близько 50% - регулюючі санкції, 30% - гранти, пільгові кредити, податкові знижки, 20% - інші методи.

Становлення нового механізму орієнтації підприємств на екологічні інтереси, на стимулювання використання інвестиційних ресурсів у пріоритетних сферах технічного розвитку стримується старими методами економічних вимірів. Наприклад, Японія зробила спробу скоригувати свої дані, що характеризують національний дохід, на ряд факторів, в тому числі й на екологічний. З'ясувалося, що темпи росту ВВП за останні

тридцять років становили не 8,3%, а в середньому 5,8% на рік. Отже, за теперішніх умов специфічної неповноти інформації розробка регуляторів фінансового стимулювання (екологічні податки, субсидії, платежі тощо) особливо важлива.

На сучасному етапі головним стає пошук варіантів поєднання основних форм регулювання - державної та ринкової. З одного боку, в діяльності по охороні довкілля є такі напрямки, які під впливом лише ринкових сил або розвиваються недостатньо, або ж не розвиваються взагалі. З іншого боку, держава як загальноекономічний координатор вимушена спиратися на ринкові сили при стимулюванні охорони й відтворенні навколишнього середовища в потрібному напрямку. За такої ситуації необхідно переглянути принципи та підходи до планування природоохоронної діяльності підприємств. Фінансовий план уже не є інструментом для реалізації зверху заданих цілей. Він поступається передбаченню еволюції конкуруючих і регулюючих сил ринку.

З урахуванням викладеного, надзвичайно актуальне вивчення та впровадження різноманітних й оригінальних зарубіжних методів фінансового стимулювання інвестицій в охорону навколишнього середовища.

1.2. Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз та поглиблення теоретичних і методичних принципів оцінки ефективності фінансового стимулювання інвестицій в охорону навколишнього середовища, удосконалення методів спрямування коштів на інвестиції.

У відповідності до поставленої мети були визначені такі взаємопов'язані завдання дослідження:

- встановити структурні зрушення в пріоритетах фінансової політики в галузі раціонального природокористування та охорони довкілля;

- визначити головну мету змін у техніці фінансового регулювання щодо екології;

- розкрити функції інструментів регулювання та визначити принципи їх впливу на фінансове стимулювання екологічного розвитку;

- обґрунтувати підходи до типології заходів екологічної політики;

- розвинути суттєві ознаки і призначення фінансових інструментів регулювання;

- дослідити порівняльні характеристики ефективності фінансових методів стимулювання інвестицій;

- розробити методичні підходи щодо визначення та обліку еколого - інвестиційного рівня підприємства.

1.3. Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають внаслідок інвестування, відтворення та охорони навколишнього

середовища, а також ефективність зміни цих відносин під впливом фінансового регулювання.

1.4. Об'єктом дослідження є джерела та методи інвестування на підприємствах та в галузях.

1.5. Теоретичною та методичною основою дослідження є фундаментальні положення з теорії ефективності суспільного виробництва, викладені в працях Р.Коуза, Д.Кейнса, Д.Пірса, А.Пігу, В.Леонт'єва, а також фундаментальні дослідження з економічних проблем оптимізації природокористування і охорони навколишнього середовища А.Б.Авакяна, О.Ф.Балацького, П.П.Борщевського, К.Г.Гофмана, А.А.Гусева, Н.І.Коніщевої, Ю.П.Лебединського, Л.Г.Мельника, В.О.Паламарчука, В.М.Положія, В.Г.Сахаєва, В.М.Степанова, А.В.Чупіса та ін.

В ході досліджень використані звітні дані Міністерства статистики України, Міністерства економіки України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, матеріали Конференції ООН "Навколишнє середовище та розвиток", яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, законодавчі та нормативні акти Верховної Ради й Кабінету Міністрів України з питань охорони довкілля та розвитку економіки.

1.6. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в наступному:

- поглиблені науково - методичні основи розвитку інвестиційного пристосування економіки і екології, яке обумовлене активізацією регулюючої ролі фінансового механізму;

- обгрунтовані науково - методичні підходи до типології заходів екологічної політики;

- розвинуті суттєві ознаки, функції і призначення фінансових інструментів регулювання, як каталізаторів інвестиційної активності;

- обгрунтовані порівняльні характеристики ефективності застосування методів стимулювання інвестицій в охорону навколишнього середовища;

- запропоновані методичні підходи та практичні рекомендації з обліку еколого - інвестиційного рівня підприємства, зорієнтованого на сталий розвиток.

1.7. Практичне значення роботи полягає в тому, що її положення містять системний аналіз досвіду інвестиційного пристосування економіки і екології за допомогою фінансових важелів. Запропонована типологія заходів екологічної політики ключовим пунктом якої є економічні інструменти. Визначені шляхи можливої адаптації ефективних фінансових стимулів відтворення довкілля та охорони навколишнього середовища.

Матеріали дисертаційної роботи були використані в навчальному екологічному курсі (ICLEI) для працівників різних рівней міського управління, при виконанні роботи за замовленням (1994р.) Мінекобезпеки України "Проект Закону про екологічні платежі і податок та розробка інструктивних матеріалів про порядок нарахування та сплати екологічних платежів і податків" та при підготовці пропозицій (1995) при доопрацюванні "Плану дій уряду України в 1995р. та 1996-1999рр. Розділ 12. Екологічна політика. П.6. Економічний механізм".

1.8. Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи неодноразово доповідались на науково - практичних конференціях різного рівня, в числі яких слід відзначити наступні: Міжнародна науково - практична конференція "Механізм управління природокористуванням" (Суми, 1993), міжнародна науково - практична конференція "Управління природокористуванням у регіоні" (Суми, 1994), міжнародна науково - практична конференція "Актуальні проблеми економіки природокористування" (Суми, 1996), міжнародна наукова конференція "Враховуючи природу" (Брюссель, Бельгія, 1995), міжнародний науковий семінар "Фінансове стимулювання охорони довкілля" (Лейден, Голандія, 1995), міжнародний підсумковий семінар по реалізації пілотного навчального проекту (програма TACIS) "Заочний курс екологічного менеджменту для робітників міських самоврядувачів Росії та України (Київ, 1996), міжнародний симпозіум "Технологічний вплив цивілізації на навколишнє середовище" (Карлсруе, Німеччина, 1996), міжнародна конференція "Екологія, суспільство, економіка" (Париж, Франція, 1996), міжнародний "Екологічний самміт'96" (Копенгаген, Данія, 1996).

Наукові результати, теоретичні положення та висновки дослідження були використані при виконанні ряду науково - дослідних робіт:

- "Розробка господарського механізму охорони та відтворення якості природних вод, атмосферного повітря, земельних ресурсів України", 94 - 96 д/б, N 02.03.01/001 К - 95;

- "Макроекономічне регулювання природокористування та природоохорони на основі екологічної ціни національного продукту", 94 - 96 д/б, N 6.3/297;

- "Розробка економічного інструментарію обґрунтування розміщення виробничих сил агропромислового комплексу з урахуванням техногенного забруднення навколишнього середовища", 94 - 96 д/б, N 6.3/296;

- "Розробити модель фінансово - кредитної системи регіонального природокористування", 94 - 96 д/б, N 0194 U 008843;

- "Економічний механізм екологічного захисту зовнішньо - економічної діяльності України", 94 - 96 д/б, N 0194 U 009735;

За результатами проведених досліджень опубліковано 16 робіт, загальним обсягом 4,7 друкованих аркушів.

1.9. Структура та зміст роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел, додатків.

У вступі мотивована актуальність дисертаційної роботи, сформульована мета та завдання дослідження, охарактеризовані наукова новизна та значимість одержаних результатів для практичної діяльності.

У першому розділі "Фінансове забезпечення інвестиційної взаємодії економіки та екології" надана фінансова характеристика заходів з охорони навколишнього середовища, розглянуті принципи та передумови формування екологічно сбалансованої політики. Показано вплив інвестицій в екотехніку й охорону навколишнього середовища на динаміку економічного розвитку. Проведено системний аналіз закордонних й вітчизняних методів комплексного стимулювання інвестицій в охорону навколишнього середовища.

У другому розділі "Порівняльна характеристика ефективності методів стимулювання інвестицій" особлива увага приділена поглибленню методичних основ типології інструментів екологічної політики, узагальненню ефективності застосування фінансових інструментів для інвестиційних цілей, обґрунтуванню методичних підходів для створення дієвого механізму формування системи фінансових джерел.

У третьому розділі "Форми використання механізму фінансового стимулювання інвестицій в охорону навколишнього середовища" розглянуто стратегії задіяння мобілізаційних можливостей підприємства для здійснення капіталовкладень в охорону довкілля, обґрунтовано економічні системи управління інвестиційною діяльністю підприємства, зорієнтованого на екологічно сталий розвиток. Запропоновано практичний інструментарій оцінки та наведені авторські розрахунки еколога - інвестиційного рівня підприємств Сумської області.

У висновках сформульовані основні результати та висновки, що одержані в ході дисертаційного дослідження, даються рекомендації щодо їх практичного впровадження. Запропоновані напрямки подальших досліджень в даній галузі.

У додатках містяться інформаційно - довідкові матеріали, результати допоміжних розрахунків.

1.10. Декларація конкретного особистого внеску дисертанта у розробку наукових результатів, що виносяться на захист:

- нові характеристики суттєвих ознак техніки фінансового регулювання інвестиційної діяльності;

- наукові засади типології заходів екологічної політики;

- методичні основи дослідження характеристик ефективності застосування методів стимулювання інвестицій;
- нові методичні підходи щодо здійснення ранжування еколого-інвестиційного рівня підприємства;
- методичні підходи формування фінансових ресурсів та джерел підприємства, зорієнтованого на екологічно сталий розвиток.

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

2.1. Дослідженням встановлено, що модель державної фінансової політики України в галузі раціонального природокористування й охорони довкілля знаходиться на даний момент у стадії кристалізації. Механізм та інструменти фінансового програмування, правила, що регулюють діяльність фінансових інститутів і форм їх "зістиковки" з ринком, структурні зрушення в пріоритетах фінансової політики та політики сталого фінансового й економічного розвитку зазнають якісних змін. Головна мета змін у техніці регулювання полягає в створенні фінансового середовища, здатного швидко передавати різноманітні імпульси (економічні, політичні, соціальні і т.п.) на всю економічну систему, залучаючи в орбіту аналізу: економічний зріст, зайнятість, галузеву кон'юнктуру, ціни, інвестиційний потенціал. Проведений аналіз засвідчує існування суперечностей в напрямках можливих тенденцій їх розвитку.

Економічний зріст. При здійсненні екологічних програм економічне зростання підприємства може стримуватися або в результаті перемикання інвестицій, або ж внаслідок виникнення в господарському середовищі дефіцитів матеріалів, енергії тощо. В той же час зміни господарської кон'юнктури, отримання податкових пільг і субсидій можуть сприяти економічному зростанню.

Зайнятість. Потреба у спеціалістах і робітниках для реалізації екологічних програм стимулює створення додаткових робочих місць. Негативно на зайнятість впливає згортання екологічно шкідливих виробництв, подорожчання продукції, закриття підприємств, які не задовольняють потреби екологічних стандартів.

Галузева кон'юнктура. Висока кон'юнктура підтримується в галузях, що виробляють очисне устаткування. Падіння кон'юнктури в галузях - забруднювачах погіршує перспективи їх розвитку.

Ціни. Індекс росту цін на товари різноманітних груп може відрізнитися доволі суттєво, бо реалізація екологічно чистих варіантів виробництва продукції пов'язана з різними витратами для різних виробництв. У зв'язку з цим політика фінансового менеджменту повинна бути селективною з наголосом на перерозподільчі функції фінансового регулювання.

Інвестиційний потенціал. На ціни готової продукції чинить вплив зріст витрат, пов'язаний з необхідністю встановлення очисних споруд. За зростанням ціни слідує падіння попиту, що призводить до скорочення обсягу виробництва та інвестицій. В той же час зростає попит на продукцію тих підприємств, що випускають очисну техніку. Зріст розміру інвестицій в суміжних галузях призводить до зростання обсягів виробництва.

Таким чином, активізується регулююча роль фінансового механізму, зростають вимоги до пошуку ефективних методів стимулювання інвестицій в охорону навколишнього середовища.

2.2. В роботі обгрунтовано, що політика індикативного центру у галузі управління набором різноманітних інструментів регулювання повинна виконувати наступні функції: 1) гарантувати наявність в економіці можливостей здійснення екологічно доцільних ініціатив; 2) створювати економічно обгрунтовані умови для досягнення екологічної рівноваги; 3) сприяти забезпеченню необхідних темпів досягнення екологічної рівноваги за допомогою фінансових ресурсів; 4) формувати конкурентні переваги для екологічно сбалансованих тенденцій розвитку; 5) передбачувати зменшення уразливості екологічно орієнтованих підприємств та галузей при посиленні нестійкості економіки.

Аналіз показує, що при сбалансуванні набору інструментів регулювання для стимулювання інвестицій індикативний центр повинен урахувати: 1) співвідношення перспектив довгострокового та короткострокового зростання економіки; 2) співвідношення довгострокової та короткострокової ефективності методів регулювання; 3) співвідношення гнучкості методів стимулювання інвестицій в довгостроковій та короткостроковій перспективі.

Вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду з реалізації функцій та формування структурного складу методів економічного регулювання, а також ефектів, що вони викликають, дозволило сформулювати наступні принципи їх впливу на фінансове стимулювання розвитку інвестиційного процесу.

Принцип ефективності. Роз'яснює відсутність ідеальних методів регулювання, установлює взаємовідносини між вигідністю методу та розміром інвестиційних ресурсів, які споживаються при його здійсненні.

Принцип сталого регулювання. Відображує важливість збереження спадковості в тенденціях регулювання, тому що їх різка зміна супроводжується великими економічними збитками.

Принцип компромісу. Роз'яснює необхідність пошуку оптимального сполучення цілей регулювання, наприклад, локальних та глобальних.

Принцип етапності. Роз'яснює необхідність синхронізованого розвитку у часі методів регулювання з періодичністю становлення ринкової економіки.

Принцип адаптації. Встановлює необхідність ефективного пристосування методів регулювання до важкопередбачуваних умов зміни техніко - економічних характеристик інвестиційної діяльності.

Принцип циклічності. Характеризує необхідність узгодження методів регулювання з фазами та особливостями технологічних, природних, науково - технічних циклів.

2.3. В роботі поглиблені методичні основи типології інструментів екологічної політики та узагальнена ефективність застосування економічних інструментів. Як показано в табл.1, інструменти розрізняються в залежності від типу вжитих заходів:

- 1) адміністративне регулювання;
- 2) економічні інструменти;
- 3) інформація і заходи переконання.

Лінія розподілу між цими трьома типами заходів не завжди чітка, оскільки деякі заходи важко класифікувати на практиці через наявність у них інших елементів. Наприклад, субсидії часто використовуються для полегшення фінансового тягара забруднювача при використанні принципів адміністративного регулювання.

Адміністративне регулювання. Воно спрямоване впливати на поведінку забруднювача через законодавство та інституційні установи. Адміністративне регулювання обмежує кількість альтернатив, які доступні добровільному вибору індивідуумів у суспільстві, шляхом або заборон, або обмеженням деяких видів діяльності, окрім дозволених (сертифікати). Санкції, як правило, є центральним аспектом регулювання цього типу.

Інформація і переконання. Ці заходи спрямовані впливати на поведінку через підвищення свідомості. Мета еко-маркування і еко-аудиту - встановити більш високий рівень чіткості: за допомогою еко-маркування товарів на звичайному ринку, за допомогою еко-аудиту на фінансовому ринку. Еко-аудити також можуть зробити більш вагомий внесок у покращення довкілля, визначаючи нові орієнтири для товарів, які зберігають частину потужностей, що використовуються і зменшують викиди без зростання виробничих витрат.

Види заходів, що визначаються як функції переконання через інтернаціоналізацію екологічної свідомості і відповідальності за прийняті рішення, застосовуються для досягнення згоди. Це - типовий випадок при переговорах, націлених на добровільний компроміс між владою і промисловістю для вирішення специфічних проблем навколишнього середовища.

Таблиця 1.

Заходи екологічної політики

Адміністративне регулювання	Економічні інструменти	Інформація і переконання
<u>Заборони / дозволи</u>	<u>Платежі</u>	<u>Інформація</u>
<u>сертифікати</u>	<ul style="list-style-type: none"> - платежі за стоки - платежі користувача - виробничі податки - податкова диференціація 	<ul style="list-style-type: none"> - освіта - підвищення свідомості - громадська інформація - еко-маркування - еко-аудити
<u>приписи</u>	<u>субсидії</u>	<u>екологічне керівництво</u>
<ul style="list-style-type: none"> - технологічні вимоги - стандарти на викиди - система квот 	<ul style="list-style-type: none"> - гранти - пільгові кредити - податкові знижки 	<ul style="list-style-type: none"> - технології - ресурсозбереження
<u>санкції</u>	<u>розрахунково-депозитна система</u>	<u>угоди</u>
<ul style="list-style-type: none"> - штрафи - конфіскація - акумулювання дозволів 	<ul style="list-style-type: none"> - повторне використання рахунків - розміщення 	<ul style="list-style-type: none"> - “добровільне врегулювання” - досягнення компромісу
	<u>створення ринку</u>	<u>політичні заяви</u>
	<ul style="list-style-type: none"> - торгівля дозволами на викид - ринкове втручання - страхування зобов'язань 	
	<u>залучення стимулів</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> - платежі за невикористання - виконання угод 	

Економічні інструменти. Підґрунтям застосування економічних інструментів слугує покращення екологічної ситуації шляхом добровільної участі економічних агентів (споживачів, виробників, інвесторів) в процесі екологізації та підштовхуванням їх до раціональної поведінки. Зменшення викидів не буде однаковим для усіх агентів доки раціональна поведінка не стане у них однаковою. Теоретично потрібний економічний інструмент забезпечує наскільки це можливо те, що екологічної мети буде досягнуто з найменшими витратами, - це і є найголовніша відмінність цього типу регулювання.

2.4. В роботі узагальнені підходи до оцінки ефективності застосування економічних інструментів.

- Платежі. Платежі можуть розглядатися як ціна, заплачена за забруднення, яка включає частину або всі зовнішні затрати, пов'язані з діяльністю забруднювача.

Виробничі податки - платежі за продані товари і послуги. Мета інструменту - обкласти податком товари, які викликають погіршення довкілля внаслідок добування, виробництва, використання та розміщення. Додаткові витрати на виробництво цих товарів або послуг також оподатковуються.

Адміністративні платежі - платежі за офіційні послуги, пов'язані з управлінням станом навколишнього середовища.

Податкова диференціація, як правило, - це знижуючий виробничий податок на екологічно безпечні замітники. Її ефект у стимулюванні впливів, створених хитанням відносних цін на користь екологічно безпечних товарів.

- Субсидії. Субсидії - це різні форми фінансової допомоги забруднювачам для того, щоб підштовхнути їх до зміни поведінки або полегшити їх економічну ношу при використанні заходів адміністративного регулювання. Загалом, субсидії не пов'язані з "принципом платежів користувача". Вони можуть набути форму безповоротних грантів, пільгових кредитів зі зниженими ставками або податкових знижок, які зменшують податковий тягар забруднювача шляхом прискореного зменшення інвестиційних витрат, якщо досягнуто покращення довкілля.

- Розрахунково-депозитна система. У розрахунково-депозитних системах до ціни продукту додається величина додаткових виплат. Додаткові виплати здійснюються, коли товар, його відходи або тара, повернені в систему збору замість обговореного розміщення, яке викликає збільшення кількості відходів або інших видів забруднень.

- Створення ринку. Торгівля дозволами на викиди є альтернативою платежам за викиди з такими ж характеристиками. Мета такої торгівлі - чітко визначити права власності на суспільний товар: навколишнє

середовище. Існують й інші форми створення ринку: ринкове втручання і страхування зобов'язань. Вони застосовуються рідше і поки лише на експериментальній основі.

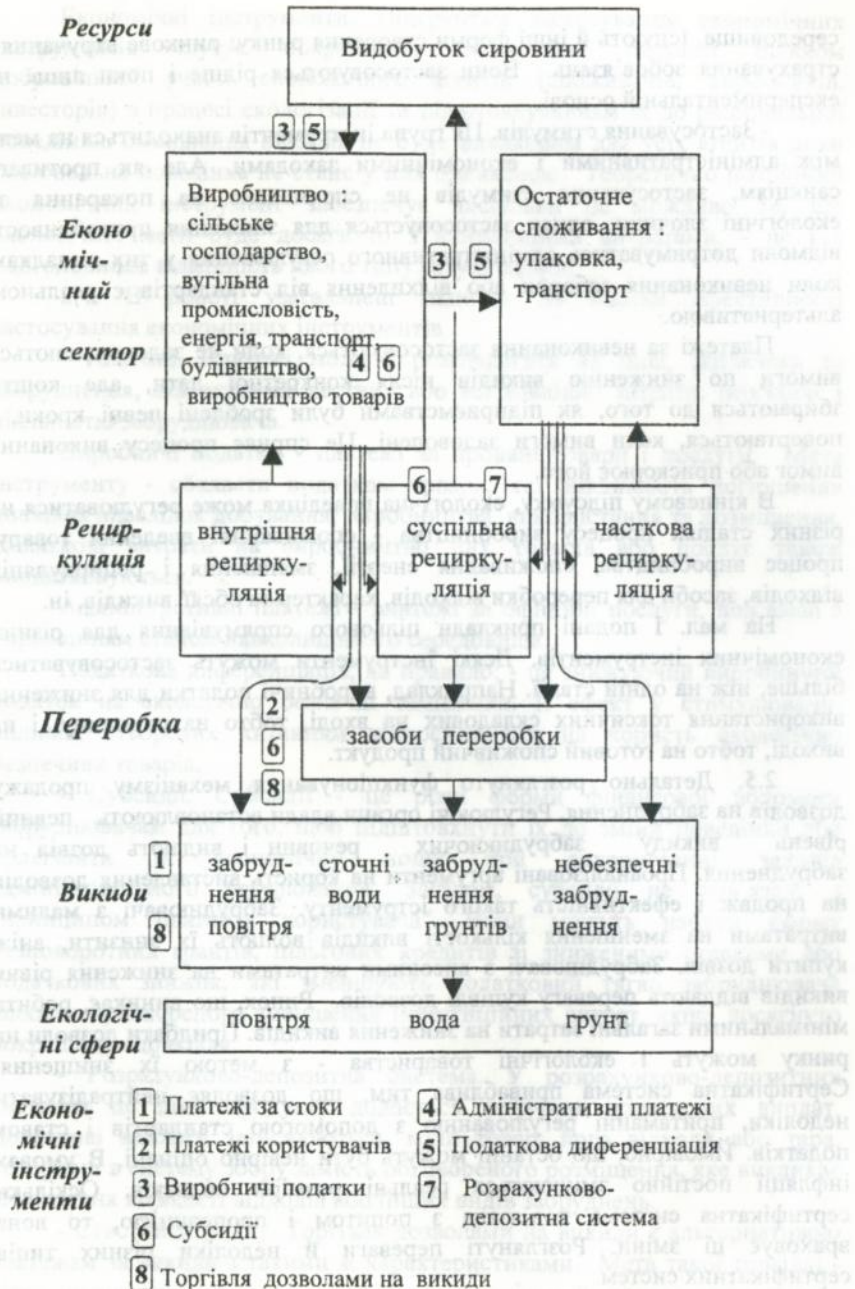
- Застосування стимулів. Ця група інструментів знаходиться на межі між адміністративними і економічними заходами. Але як протипага санкціям, застосування стимулів не спрямоване на покарання за екологічні злочини, однак застосовується для зниження привабливості відмови дотримуватись адміністративного регулювання у тих випадках, коли невиконання заборон або відхилення від стандартів є реальною альтернативою.

Платежі за невиконання застосовуються, коли не задовольняються вимоги по зниженню викидів після конкретної дати, але кошти збираються до того, як підприємствами були зроблені певні кроки, і повертаються, коли вимоги задоволені. Це сприяє процесу виконання вимог або прискорює його.

В кінцевому підсумку, екологічна поведінка може регулюватися на різних стадіях процесу виробництва - споживання: введення товару, процес виробництва, споживання енергії, зменшення і рециркуляція відходів, засоби для переробки відходів, характер та обсяг викидів, ін.

На мал. І подані приклади цільового спрямування для різних економічних інструментів. Деякі інструменти можуть застосовуватися більше, ніж на одній стадії. Наприклад, виробничі податки для зниження використання токсичних складових на вході, тобто на сировину, і на виході, тобто на готовий споживчий продукт.

2.5. Детально розглянуто функціонування механізму продажу дозволів на забруднення. Регулюючі органи влади встановлюють певний рівень викиду забруднюючих речовин і видають дозвіл на забруднення. Проаналізовані аргументи на користь виставлення дозволів на продаж і ефективність такого інструменту. Забруднювачі з малими витратами на зменшення кількості викидів воліють їх знизити, аніж купити дозвіл. Забруднювачі з високими витратами на зниження рівня викидів віддають перевагу купівлі дозволів. Ринок, що виникає, робить мінімальними загальні затрати на зниження викидів. Придбати дозволи на ринку можуть і екологічні товариства - з метою їх знищення. Сертифікатна система приваблива тим, що дозволяє нейтралізувати недоліки, притаманні регулюванню з допомогою стандартів і ставок податків. Ймовірно, що останні можуть бути невірні оцінені. В умовах інфляції постійно змінюються реальні розміри податків. Оскільки сертифікатна система пов'язана з попитом і пропозицією, то вона враховує ці зміни. Розглянуті переваги й недоліки різних типів сертифікатних систем.

Мал. 1. Заподіяння екологічного збитку та застосування економічних інструментів

З позиції ефективності розглянуті протиріччя в системі регулювання за допомогою стандартів, податків і субсидій. Показано випадковий характер досягнення економічно ефективних рішень за допомогою стандартів, а також причини ускладнень, що виникають в органах контролю при накладенні штрафних санкцій. Поєднання стандартів і податків виявляється більш ефективним, ніж використання лише стандартів. Однак впровадження податків у якості регуляторів висуває особливі вимоги до інформаційного забезпечення регулюючого центру. На відміну від податків і штрафів, субсидії реалізують принцип заохочення забруднювача впроваджувати техніку, яка зменшує забруднення. Втім, ефект регулювання від введення субсидій важко визначити. Короткострокова реакція на субсидію аналогічна реакції на податок, а в довгостроковому інтервалі субсидія може навіть стимулювати зростання забруднення.

2.6. Аби запобігти стійкому недоінвестуванню, екологічні програми, що сфокусовані на довгострокові цілі, потребують стійкого фінансування за допомогою фінансових механізмів, шляхом яких на програми (або дії всередині програм) спрямовуються певні надходження річного прибутку. Основною перешкодою у виборі фінансового механізму є складність у визначенні джерел формування річного прибутку, які можуть розглядатись як джерела інвестування програми.

Дослідження показали, що серед проблем використання фінансових важелів, можна виділити наступні:

1) ефекти розповсюдження - фінансові важелі можуть викликати негативний ефект в багатьох сферах, особливо на існуючих підприємствах. Цей вплив більш очевидний, коли підприємства вже адаптувалися до своїх регуляторних оточень.

2) адміністративні витрати - запровадження фінансових механізмів тягне за собою значні адміністративні витрати. Більшість економічних важелів потребує моніторингу. Цей моніторинг може бути більш дорогим, ніж ті надходження, що мобілізуються регулюванням.

3) конкурентність - фінансові важелі можуть підвищити плату для підприємства за входження до ринку продукції, знижуючи таким чином його конкурентні можливості;

4) невизначеність - ціна, наприклад, дозволу на забруднення може коливатися у відповідності з умовами ринку. Через те, що платіжні рівні також можуть коливатися, якщо не дотримуватися екологічних стандартів, у підприємства виникає велика невизначеність стосовно своїх майбутніх витрат на зменшення забруднення;

Як показує огляд перепон на шляху використання економічних інструментів, на практиці такі механізми потребують, у більшості випадків, неабиякого втручання держави. Вивчення використання

економічних важелів свідчить, що більшість із них є швидше джерелами грошових коштів, ніж інструментом досягнення ефективності. Це більш помітно, якщо поглянути на процеси, що відбуваються останнім часом в екологічному фінансуванні. Можна відокремити три основні тенденції:

а) Зростаючі витрати - загальні витрати на досягнення поточного рівня якості довкілля збільшуються;

б) Зростаючі частки місцевого фінансування - частка держбюджету у фінансуванні екологічних програм зменшується. За наявності поточного дефіциту ця тенденція, швидше за все, зростатиме. Сутність її в тому, що грошові накладні витрати на збереження якості довкілля зростатимуть і непропорційно лягатимуть на плечі місцевих адміністрацій;

в) Нове регулювання - в той час, як витрати на поточне регулювання зростають, пропонуються нові види регулювання. Ці витрати призведуть до додаткових видатків місцевих органів.

2.7. Місцеві органи влади мають декілька шляхів для того, щоб створити джерела фінансування досягнення якісно нових екологічних умов:

- фінансувати їх з місцевих ресурсів;
- отримати додаткові зовнішні фонди;
- відмовитись від реалізації екологічних вимог, не виконуючи інструкції або зменшуючи рівень послуг.

Можна викреслити останній пункт як небажаний. Зовнішні ж кошти можуть надходити з двох джерел: державні та дотації обласного рівня. Оскільки державні позики і дотації обласного рівня швидше за все не покращать значно ситуації з поточними фінансами, єдиним ефективним джерелом додаткового капіталу в більшості випадків є приватні фонди.

Якщо місцева влада не зможе залучити фінансові ресурси приватних фондів, то змушена буде покривати додаткові накладні витрати з власних ресурсів. Місцеві органи можуть зробити це в межах поточного рівня асигнування, змінивши розподіл бюджету або покращивши ефективність його виконання. Зміни в розподілі бюджету виявляються вкрай складною проблемою, оскільки одночасно місцеві органи управління вимушені звертати увагу на зростаючі потреби неекологічних програм. Як альтернативний варіант, місцеві адміністрації можуть спробувати збільшити річний прибуток шляхом встановлення більш високих або нових податків чи внесків. Вони також можуть спробувати взяти додаткові фінанси в кредит. Однак, оскільки такі гроші врешті решт повинні бути повернені, таке рішення можна вважати кращим лише для тимчасового полегшення - за рахунок нащадків.

Місцеві адміністрації в дійсності мають слідуєчі можливості, аби покрити додаткові фінансові накладні витрати на екологію: поліпшити ефективність, ввести нове чи вище оподаткування або розширити систему

внесків і звернути увагу на велику кількість приватних фондів. В роботі обгрунтовані дії по залученню приватних фондів до фінансування екологічних інвестицій.

2.8. Науково обгрунтована концепція функціонування підприємства, зорієнтованого на екологічно сталий розвиток. Розглянуто стратегії задіяння мобілізаційних можливостей підприємства для здійснення інвестиційних витрат в охорону довкілля. Мірою для ранжування підприємств запропоновано використати показник "еколого-інвестиційного рівня" (EIP). Він оцінюється за формулою:

$$EIP = \frac{I_{Bc} - I_{Bk}}{I_{Bo} - I_{Bk}}, \quad (1)$$

де I_{Bc} - рівень стратегічних інвестиційних витрат підприємства, грош.один.; I_{Bo} - рівень громадсько оптимальних інвестиційних витрат підприємства, грош.один.; I_{Bk} - рівень критичних інвестиційних витрат підприємства, грош.один.

При оцінці інвестиційних витрат необхідно враховувати вкладення: 1) в стратегію (НДР, планування, вивчення ринків); 2) в потенціал підприємства (персонал, організація, "ноу-хау"); 3) в потужності (споруди, обладнання).

Показник EIP можна скоригувати для оцінки зв'язку виробничої діяльності підприємства з його ж діяльністю в галузі охорони довкілля. В якості коригуючих факторів можливе використання нормативу стратегічної адаптації (враховує політику зростання, ринкову й продуктову диференціацію, конкурентний статус підприємства) і нормативу стратегічних можливостей (враховує ефективність загального і фінансового управління підприємством, податки, інфляційні процеси).

Як приклад використання EIP, здійснено ранжування підприємств Сумської області, що скидають шкідливі стоки гальванічних виробництв (табл.2).

В роботі визначена доцільність оцінювання економічної ефективності екологічно орієнтованих заходів на рівні підприємства за формулою:

$$P_t = P_t - C_t - \alpha \cdot H_t, \quad (2)$$

де P_t - прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства в t -му році, грош. один.;

P_t - доход від реалізації продукції в t -му році, грош. один.;

C_t - собівартість виробництва продукції в t -му році, грош. один.;

H_t - загальна сума податків і виплат з балансового прибутку (платежі за природні ресурси, за забруднення навколишнього середовища та т. ін.) в t -му році, грош. один.;

α - коефіцієнт, що характеризує розподілення податкового тягара між покупцями і продавцями в залежності від еластичності попиту і пропозиції.

Запропоноване нами урахування коефіцієнту дозволяє розширити межі застосування екологічно прийнятної техніки.

2.9. Дослідженнями встановлена ймовірна роль фінансових важелів як джерела грошових коштів для специфічних екологічних програм. Аби використати потенційні джерела річних прибутків, повинні бути виконані як мінімум дві умови: 1) необхідно налагодити прямий зв'язок між програмою і механізмом; 2) накладні витрати механізму повинні бути справедливо розподілені.

Здатність економічних важелів служити джерелом стійкого річного надходження грошових коштів залежить, від їх відношення до різних цілей тієї чи іншої програми. Різні фінансові важелі мають і різні вимоги стосовно їх запуску. Більшість підприємств оточена багатьма сферами впливу, кожна з яких має свою характеристику. Отже, можливість використання конкретного економічного механізму, як джерела фінансових надходжень, є його сумісність з тією чи іншою сферою повноважень.

В роботі розглянуто два показника, які спроможні відобразити сумісність фінансових важелів зі сферою повноважень. Це рівень ринкових вимог та адміністративні можливості тієї або іншої юрисдикції. Якщо, приміром, нема достатніх вимог до території, відведеної на розвиток, жодне з підприємств не придбає дозволу на розміщення відходів і, таким чином, не буде отриманий річний прибуток. Аналогічно, якщо сфера впливу не має достатньої адміністративної сили, щоб контролювати і стимулювати купівлю-продаж, неузгодженість підірве вимоги до кредитів і відтак зменшить наявні джерела екологічного поліпшення.

Для кожної екологічної програми потрібні специфічні фінансові важелі. Сумісність таких важелів мала б додаткові функціональні властивості - такі, як законодавче уповноваження, необхідне для їх застосування і відповідність між типом річного прибутку, який вони генерують (з точки зору важливості, передбаченості і стабільності річного прибутку) та потребами у фінансах для різних майбутніх дій.

Фінансові важелі можуть забезпечити грошовими коштами різні дії. Більше того, фінансові важелі дозволяють органам влади розподіляти накладні витрати по фінансуванню екологічних програм між кількома

групами. Як ціле, фінансові важелі мають, таким чином, потенціал, що дозволяє забезпечити стійке фінансування екологічних інвестицій.

Таблиця 2.

Ранжування підприємств Сумської області за показником еколого-інвестиційного рівня (ЕІР)

Підприємства	Питомі Івс, дол./м ² гальва- нопок- риттів на рік	Питомі Іво, дол./м ² гальва- нопок- риттів на рік	Питомі Івк, дол./м ² стіч- них вод на рік	ЕІР	Ранг підпри- ємства за пока- зником ЕІР
Конотопський арматурний завод	49,5	38,7	5,5	1,36	7
Сумський завод “Метеор”	30,7	23,9	2,3	1,40	5
Сумський завод “Насосенергомаш”	27,0	21,4	5,0	1,32	9
Ямпільський механічний завод	16,4	12,8	1,3	1,29	10
Роменський завод АТС	11,8	9,2	1,6	1,33	8
Тростянецький завод “Електрообутприлад”	10,1	7,9	3,2	1,38	6
Сумський завод “Сумсельмаш”	10,0	7,8	20,0	2,18	2
Глухівський завод агрегатних вузлів	4,5	3,5	12,2	1,53	3
Охтирський завод “Промзв'язок”	4,0	3,1	3,0	1,42	4
Глухівський завод “Електропанель”	1,4	1,1	25,0	2,36	1

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

3.1. Проведений аналіз фінансового стимулювання інвестиційної сфери економіки свідчить, що у традиційних інструментах фінансового регулювання природоохоронних інвестицій треба провести зрушення з урахуванням перехідного періоду. 3.2. Дослідженнями встановлено, що серед найважливіших фінансових інструментів, які впливають на прийняття рішень при інвестиційному плануванні слід відокремити:

а) бюджетне фінансування програм і проектів, при розробці яких використовується метод "витрати - вигоди" для виміру зовнішніх економічних ефектів. Тут центральним моментом є вартісна оцінка економічного збитку, техніка одержання якої може здійснюватися на основі: організації процедур голосування з приводу якості навколишнього середовища, організації опитування зацікавлених осіб щодо їх здатності платити за зміни якості довкілля, вивчення взаємозалежності елементів якості навколишнього середовища й ринкових товарів;

б) систему податків (платежів) за забруднення, субсидій та торгівля дозволами на викиди. Найрозповсюдженіший принцип "забруднювач платить" не повинен ставати вузловим елементом фінансової політики. За нинішніх перехідних умов, на наш погляд, точніше було б не обмежуватися обкладанням податком тільки забруднювача, а керуватися принципом "забруднювач платить першим";

в) характер формування та структура процентних ставок у механізмі фінансування стійкого екологічного розвитку. Зміна процентних ставок впливає на зростання ризику можливих втрат у доході, а також вимагає створення нових фінансово-кредитних інструментів з метою страхування від ризиків, пов'язаних зі зміною процентних ставок.

3.3. Існує необхідність у проведенні більш глибокого аналізу ролі економічних важелів як джерела фінансових ресурсів для різних екологічних програм. Коли за допомогою такого аналізу накопичиться база потрібних даних, можлива ймовірна оцінка загального внеску економічних важелів в зміну якості фінансового механізму, що спроможний забезпечити ефективний контроль за забрудненням. При наявності зростаючої потреби в інвестуванні стійкого еколого-економічного розвитку така оцінка конче необхідна.

Перелік опублікованих праць.

За темою дисертації опубліковано такі праці:

1. Балацкая Л.Н., Боронос В.Г., Плетникова Н.П. Принципы определения коэффициентов корректировки ставок платы за вредный выброс автотранспортного происхождения в атмосферу. // Экономические методы управления природопользованием: от теории к практике: Труды научно - практической конференции, - Сумы: СФТИ, 1991. - с.85-86 (особисто автора 0,2 д.а.)

2. Павлик В.А., Финашко В.В., Боронос В.Г. Экологический вектор развития транспортных средств и транспортной энергетики. // Механизм управления природопользованием: Труды республиканской научно - практической конференции, - Сумы: СФТИ, 1993. - с.62-63. (особисто автора 0,1 д.а.)

3. Иванов Б.Г., Сухова Л.Ф., Боронос В.Г. и др. Структурное регулирование финансовых источников предотвращения глобальных экологических рисков. // Управление природопользованием в регионе: Труды международной научно - практической конференции, -Сумы: СумГУ, 1994. - с.63-64. (особисто автора 0,1 д.а.)

4. Боронос В.Г. Финансовое программирование природопользования: инвестиционный аспект. // Управление природопользованием в регионе: Труды международной научно - практической конференции, -Сумы: СумГУ, 1994. - с.52-53. (0,1 д.а.)

5. Павлик В.А., Гайворонский Ю.М., Боронос В.Г. и др. Финансовый менеджмент и программы экологического развития. // Управление природопользованием в регионе: Труды международной научно - практической конференции, - Сумы: СумГУ, 1994. - с.92-93. (особисто автора 0,1 д.а.)

6. Мельник Л.Г., Ильяшенко С.Н., Боронос В.Г. и др. Украина: экономические инструменты // Заочный курс экологического менеджмента для работников городских самоуправлений России и Украины: в 3-х томах. - Сумы, Фрайбург: Манускрипт, 1996. - т.3. - с.296-309.(особисто автора 0,4 д.а.)

7. Боронос В.Г., Бутенко Е.В. Финансовые регуляторы стимулирования экологической деятельности предприятий. // Актуальные проблемы экономики природопользования: Труды 13-й ежегодной научно - практической конференции, Сумы, 21-23 мая 1996. - ч.1. - Сумы: СумГУ, 1996. - с.41-44. (особисто автора 0,3 д.а.)

8. Melnik L.G., Kovalyov I.A., Boronos V.G. Ecological Price as an Indicator of a Risk Assessment // Technological Civilization Impact on the Environment. Situation in the post - Soviet area, Karlsruhe, Deutschland, 1996. - p.157-158. (особисто автора 0,05 д.а.)

9. Vladimir Pavlik, Pavel Rubanov, Victoria Boronos. Steering Economic Mechanism of Ecological Transport Development. // Ecological Summit'96: Abstract Book, 19-23 August 1996, Copenhagen: The Royal Danish School of Pharmacy Copenhagen, p.53.3 (особисто автора 0,05 д.а.)

10. Боронос В.Г. Налоговое регулирование в системе экономических инструментов, стимулирующих природоохранную деятельность. // Экологическая экономика и управление. Сумы: ИПП "Мрия - 1" ЛТД, 1997. - с.23-31. (0,4 д.а.)

АННОТАЦИЯ

Боронос В.Г. "Эффективность финансового стимулирования инвестиций в охрану окружающей среды". Диссертация является авторской рукописью на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.08.03 - "Экономика окружающей среды". Сумский государственный университет, Сумы, 1997.

Защищается рукопись, содержащая теоретическое исследование эффективности методов финансового стимулирования инвестиций в охрану окружающей среды. Обоснованы функции и принципы влияния методов экономического регулирования экологического развития. Предложена типология методов экологической политики. Обоснован практический инструментарий оценки эколого-инвестиционного уровня предприятия, эффективности применения методов стимулирования для создания финансовой базы инвестиций на региональном уровне.

SUMMARY

Boronos V.G. The efficiency of financial stimulation of investments in the environmental protection. Dissertation is the manuscript for competition of master's degree of economic sciences in speciality 08.08.03- "Economics of Environment", Sumy State University, Sumy, 1997.

The manuscript which contains theoretical research of the efficiency of financial stimulation methods of investments in the environmental protection is defended. Functions and principles of the influence of economic regulation methods of ecological development were worked out. The typology of methods of ecological policy is proposed. Practical instruments of the valuation of the enterprise ecological-investment level, of the efficiency of stimulation methods employment for the creation of financial base of investments on the regional level were worked out in this work.

РІЗДАТОК

Ключові слова: забруднення довкілля, ринкові методи регулювання, економічні збитки, фінансовий механізм, управління інвестиційною діяльністю, еколого - економічний зріст.

SUMMARY

The manuscript which contains theoretical results on the efficiency of financial stimulation methods of investments in the environmental protection is devoted. Functions and principles of economic regulation methods of ecological development were worked out. The typology of methods of ecological policy is proposed. Practical instruments of the valuation of enterprise ecological-investment level, of the efficiency of stimulation methods employment for the creation of financial base of investments on the regional level were worked out in this work.

Підп. до друку 15.08.97 Форма 60x84 1/16 Обл.-вид.арк.

Тираж 100 прим. Замовлення N 201 Безкоштовно

"Різоцентр" СумДУ, 244007 Суми, вул. Р.-Корсакова, 2

AB 38 HCB

433832

AB 38.462

100000